

مطالعات شبکه‌های اجتماعی وسبک زندگی جوانان

نویسنده: محمدصادق افراسیابی

با مقدمه وزیر نظر دکتر حسن بشیر

با همکاری: علیرضا مرادی و الهام رفیعی

سرشناسه: افراسیابی، محمدصادق
عنوان و نام پدیدآور: مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان / محمدصادق افراسیابی؛ با همکاری علیرضا مرادی و الهام رفیعی؛ زیر نظر حسن بشیر.
مشخصات نشر: تهران: سیمای شرق، ۱۳۹۲ -
مشخصات ظاهری: ج: جدول، نمودار.
شابک: ۹۰۰۰۰ ریال: ج. ۱: ۸-۱۵-۶۶۲۸-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: شبکه‌های اجتماعی پیوسته - جنبه‌های اجتماعی
موضوع: اینترنت و جوانان
موضوع: اینترنت - جنبه‌های اجتماعی
شناسه افزوده: مرادی، علیرضا
شناسه افزوده: رفیعی، الهام
شناسه افزوده: بشیر، حسن - ناظر
رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ م ۶۷۴۲/ش
رده بندی دیویی: ۰۰۶/۷۵۴
شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۳۲۴۲۷

عنوان: مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان

نویسنده: محمدصادق افراسیابی

با همکاری: علیرضا مرادی و الهام رفیعی

زیر نظر: دکتر حسن بشیر

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۲

قیمت: ۹۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۶۲۸-۱۵-۸

مشخصات ناشر: تهران، انتشارات سیمای شرق، بهار ۱۳۹۲

نشانی: خیابان استاد نجات‌اللهی، خیابان سمیه، خیابان پورموسی، کوچه شیرین، پلاک ۳۴، طبقه ۵،

تلفن: ۸۸۸۰۷۴۵۳

پست الکترونیک: info@prshop.ir

وب سایت: www.prshop.ir

حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

۷	 مقدمه ناشر
۹	 دیباچه
۱۵	 پیشگفتار
۱۷	 مقدمه
۲۳	 آشنایی با شبکه های اجتماعی
۲۹	 تاریخچه شبکه های اجتماعی
۳۳	 سبک زندگی از نگاه اندیشمندان
۳۹	 شبکه های اجتماعی و سبک زندگی جوانان
۵۱	 آشنایی با نظرسنجی پیمایشی
۵۷	 شبکه های اجتماعی از نگاه مردم
۹۹	 جمع بندی و نتیجه گیری
۱۰۵	 منابع

مقدمه ناشر

در فرهنگ و منش ایرانی - اسلامی تاکید زیادی روی عبارت‌هایی مانند «دوست آینه تمام‌نمای دوست است» شده و با همین نگرش سسخت‌گیری‌هایی در خانواده‌های ایرانی برای انتخاب دوست فرزندان آنها صورت می‌گیرد.

با ورود فناوری‌های مدرن و به خصوص اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، نوع دیگری از روابط شکل گرفته است که از آن به ارتباطات مجازی تعبیر می‌شود. فعالیت بیشتر نوجوانان و جوانان ایرانی در فضای مجازی و وب و کاهش فعالیت در اجتماع غیرمجازی امری نیست که بتوان آن را انکار کرد یا نادیده گرفت.

اگر سبک زندگی افراد را در تعریفی موجز ترجیحات فردی در رفتار شخصی و مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، شیوه‌های رفتاری، حالات و سلیقه‌ها بخوانیم، واضح است که شبکه‌های اجتماعی تأثیرات عمیقی در سبک زندگی افراد عضو، به خصوص نوجوانان و جوانان خواهند داشت. واضح است در شرایطی که یک الگوی خاص برای رفتار وجود داشته باشد، صحبت از سبک زندگی بیراه است، ولی وقتی شبکه‌های اجتماعی و گروه‌های موجود در آن، الگوهای متفاوتی از رفتار و کردار را به نمایش می‌گذارند، می‌توان به موضوع مهمی به نام سبک زندگی پرداخت. این موضوع به خصوص وقتی اهمیتی دوچندان می‌یابد که بدانیم جوانان پتانسیل بالاتری برای پیروی از گروه‌های عضو چه به لحاظ ارزش‌های گروه و چه به لحاظ سبک زندگی حاکم بر اعضا دارند. نگارنده در این کتاب سعی کرده است با روش نظرسنجی و مطالعه پیمایشی، نظرات کاربران این شبکه‌ها را در زمینه تأثیر شبکه‌های اجتماعی گردآوری کند و پس از آن با بررسی شاخص‌های استخراج شده از سایر پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده در سطح جهان و با عنایت ویژه به آرای متفکران و اندیشمندان این عرصه اعم از جامعه‌شناسان و مردم‌شناسان، به تحلیل نتایج این نظرسنجی پرداخته و از این طریق رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ایرانی را بررسی کند که در این راه به نتایج درخور و جالب توجهی نیز دست یافته است.

۸ | مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان

آشنایی با شبکه‌های اجتماعی و تاریخچه آنها، تعریف سبک زندگی از نگاه اندیشمندان، سبک زندگی جوانان و شبکه‌های اجتماعی و انجام نظرسنجی دقیق و عالمانه، نهایتاً نگارنده را به جمع‌بندی و نتایجی رسانده است که در صورت عنایت بیشتر جامعه و به خصوص متولیان امور فرهنگی، می‌تواند کشور را از مواهب این شبکه‌ها بهره‌مندتر و مضرات آن را به حداقل رساند. جا دارد از آقای محمدصادق افراسیابی، نویسنده این کتاب و همکاران محترم ایشان و دکتر حسن بشیر، استاد محترم دانشگاه امام صادق (ع) که این کتاب تحت نظارت ایشان نهایی شده است، کمال تشکر به عمل آید و امید است که این کتاب، دریچه‌ای باشد برای انجام مطالعات مستمر و گسترده‌تر در جامعه ما تا از فرصت شبکه‌های اجتماعی به بهترین نحو استفاده کنیم و تهدیدهای آن را به حداقل ممکن برسانیم، انشاءالله.

بهروز تقی‌پور

انتشارات سیمای شرق

دییاجه

دنیای سایبر، جهان شگفتی ماست. ظهور و بروز این دنیای شگفت انگیز، به نوعی بیانگر وجود جهان‌های مختلف در طبیعت موجود از یک سو و توانایی انسان برای کشف و خلق حوزه‌های مختلف برای حیات انسانی از سری دیگر است.

دنیای حسی و عینی یک جهان واقعی است. دنیای مجازی نیز یک جهان واقعی است اما از جنسی دیگر؛ ولی حرکت در این جهان مجازی یک حرکت واقعی است. تلفیق رویکردهای واقعی و مجازی در دنیای سایبر، به ویژه در شبکه‌های اجتماعی که یکی از مهمترین مصادیق بروز و ظهور چنین رویکرد تلفیقی است، سهر جدیدی از امکان‌های طبیعی برای تجربه‌های انسانی را گشوده است.

شبکه‌های اجتماعی، در حقیقت، انعکاس نیاز انسان به تحقق نیاز درونی وی برای اجتماعی بودن است. انسان منفرد شده، انسان رها شده در عرصه‌های مزدحم زندگی مادی و انسان الینه شده در صنعت‌های فرهنگی و سیاسی و اجتماعی، از تحقق نیاز درونی خود در اجتماع‌پذیری به دور افکنده شده است. دنیای سایبر، نوعی خروج از این بن بست روانی است. انسان اجتماعی، نیازمند گرایش‌های اجتماعی است و این گرایش بهر شکلی که محقق شود می‌تواند نوعی خروج از انزوا و پیوستن به شیوه‌ای از جمع‌گرایی تلقی شود، که این پیوستن می‌تواند واقعی یا مجازی باشد.

از این روست که هم اکنون، شبکه‌های اجتماعی، یک حلقه اتصال انسان با جامعه شناخته می‌شوند؛ جامعه‌ای که تعدد انسانی دارد، اما رابطه تعریف شده انسانی، آنچنانکه در حوزه‌های فرهنگی و جامعه‌شناسی می‌توان به آن استناد کرد، ندارد. جامعه‌ای است که افراد، همچون ذره‌های موجود در جوامع پیشرفته واقعی، از خود خویش نیز از طریق رسانه‌ها آگاه می‌شوند و از خودهای دیگر نیز به‌همین شکل. بنابراین، نه در حقیقت به خود خود واقف‌اند و نه به خود دیگران و از این روست که همچون ذراتی به شمار می‌آیند که در عرصه حیات طبیعی با همدیگر

پیوند دارند اما همدیگر را نمی‌شناسند. شناخت آنان، شناخت پیوند های موجود میان آنان است که خود بخشی از موجودیت این پیوند به شمار می‌آیند.

از اینجاست که می‌توان گفت با چنین رویکردی در جهان شبکه‌های اجتماعی می‌توان یک «خود بزرگتر» از «خودهای ذره‌ای» افراد ایجاد کرد که نام آن را به مجاز «اجتماع مجازی» یا «جامعه مجازی» خواند. این خود بزرگتر، همچون برنامه معروف «برادر بزرگتر» (Big Brother) که تلاش می‌کند به نوعی یک «فرد بزرگتر» در جهان واقعی میان افراد موجود در یک چارچوب خاص پیوندد، به وجود آورد، در صدد است که یک «خود فراگیر» را ایجاد کند، که جایگزین «جامعه واقعی» شود. این تشابه، «فردیت فراگیر مجازی» و «اجتماعیت موجود واقعی» را همسان و هم‌تراز با یکدیگر کرده است. این حرکت، علیرغم اینکه می‌تواند پیامدهای ایجابی و سلبی خود را داشته باشد، اما حرکتی جدید و در خور تأمل است.

شاید یکی از مهمترین ویژگی‌ها و در حقیقت آثار عملی شبکه‌های اجتماعی را نه در شیوه‌های ارتباطی که تحولی اساسی ایجاد کرده اند، بلکه تاثیر گذاری آنها بر «سبک زندگی» افراد و بالاخره جامعه و فرهنگ دانست. سبک زندگی، در اینجا، به همه رویکردهای مختلف زندگی اعم از فکری، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، هنری و در جنبه های پوششی، حرکتی، نمایشی و غیره اشاره دارد.

شبکه‌های اجتماعی به همین دلیل حضور مداوم و مؤثر در ایجاد و شکل‌گیری سبک‌های جدید زندگی از جاذبه‌های عینی- مجازی برخوردارند که نه تنها می‌توانند نیازهای اجتماعی افراد را به نوعی برآورده سازند، بلکه فراتر از آن در ساخت انسان جدید بر اساس نوعی از تفکر جمعی مجازی، که در فرهنگ خاص هویت‌مدار ریشه ندارد، تاثیر گذاری جدی داشته باشند.

برخی از پژوهشگران، شبکه‌های اجتماعی را عاملی مهم در تحولات و تغییرات اجتماعی عصر کنونی می‌دانند که کاربران با حضور خود در این شبکه‌ها صورتی جدید از تعاملات اجتماعی سستی را به وجود می‌آورند و بر همین اساس یکی از پرسش‌های مهم امروزین که ذهن بسیاری از اندیشمندان حوزه مطالعات اجتماعی را به خود مشغول کرده است، ارتباط میان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیرات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی این پدیده در عصر جدید می‌باشد.

قدرت ارتباطی شبکه‌های اجتماعی را در شرایط کنونی جهانی می‌توان به یک «انفجار ارتباطی» تشبیه کرد که در حقیقت در تلاش است که ارتباطات وسیعی را میان افراد و شهروندان ایجاد کند که در صحنه‌های واقعی، با این وسعت و تنوع، امکان‌پذیر نمی‌باشد «امری که در گذشته و در تاریخ روابط بین‌الملل در تئوری و در عمل به یک رؤیا شبیه بود. اینترنت به کلی این خط سیر را تغییر داده و امکان برقراری ارتباطات بین افراد و گروه‌های یک اجتماع با افراد و گروه‌های جوامع

دیگر را مهیا کرده است» (کوثری، ۱۳۸۶: ۴۳) که این پدیده به شکل واقعی خود در «شبکه‌های اجتماعی مجازی» تحقق یافته است.

در حقیقت «انسان می‌تواند در این فضا با داشتن ارتباطات وسیع، که بسیار گسترده‌تر از ارتباطات فرد به فرد در دنیای واقعی است، از نظر ذهنی و عاطفی با دیگران در ارتباط قرار بگیرد، برای مثال عکس و یا نوشته‌ای را با دیگران به اشتراک می‌گذارد و تمایل دارد که افراد نظر خود را نسبت به آن بیان کنند، و همچنین تلاش می‌کند که آن گونه که خودش تمایل دارد، شناخته شود که در مجموع به زمان خود به این وسیله ساخت می‌دهد.» (عاملی، ۱۳۸۸: ۱۰۲)

این شیوه از «خود شناسایی»، می‌تواند «خود گم شده» در جامعه واقعی را به «خود بازیافته» در جهان مجازی تبدیل کند. این حرکت که منعکس کننده یک نیاز انسانی برای تحقق «اجتماعی بودن» انسان را بیان می‌کند، در جهان مجازی به یک حرکت واقعی تبدیل می‌شود که گرچه در سپهر سایبری یک «نمود مجازی» است اما در دنیای عینی به یک «نمود واقعی» به‌ویژه در شیوه و سبک زندگی نمایان می‌شود. از همین رو است که بسیاری از اندیشمندان، علاوه بر دولتمردان، این حرکت تاثیرگذار در شبیه‌سازی میان «دنیای مجازی» و «دنیای واقعی» ساخته شده در «شبکه‌های اجتماعی» را یک خطر بالقوه می‌دانند که در برخی از صحنه‌ها به یک «خطر بالفعل» تبدیل شده است. خطری که می‌تواند، فرهنگ‌سازی جدیدی را بر مبنای، نوعی از «جامعه‌پذیری مجازی» طراحی و آن را در سطح جهان یکسان‌سازی نماید.

«تأثیر شبکه‌های اجتماعی، باعث شکل‌گیری مفاهیمی همچون صمیمیت و اعتماد در فضای سایبر شده است. به عبارتی اعتماد به صحت داده‌ها و ارائه اطلاعات در این فضا که به صورتی کنترل نشده عرضه می‌شود، خود از مواردی است که می‌تواند جنبه‌های مثبت و منفی داشته باشد و هنوز نحوه صحیح مواجهه با آن در جوامع ناشناخته باقی مانده است. از طرفی برخی از اطلاعات ارائه شده توسط کاربران می‌تواند منجر به کاهش پایداری به مباحث اخلاقی باشد که این امور نیز بر دوام و استحکام روابط جوانان می‌تواند اثرگذار باشد.» (افراسیابی، ۱۳۹۰: ۴۳)

این نگرانی، یک نگرانی واقعی است. تغییر سبک زندگی می‌تواند بر فرآیند «فرهنگ‌سازی» در جامعه تاثیرگذار باشد. علاوه بر آن می‌تواند، تنش‌ها و چالش‌هایی را در اقشار اجتماعی ایجاد و به یک جریان سیاسی-اجتماعی تبدیل شود.

به همین دلیل است که مطالعه شبکه‌های اجتماعی به ویژه در بعد تاثیرگذاری بر «سبک زندگی» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

کتاب «مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان» که در این زمینه با همت جوان فرهیخته و ساعی جناب آقای محمدصادق افراسیابی و نیز با همکاری آقای علیرضا مرادی و

سرکار خانم الهام رفیعی به رشته تحریر در آمده است در صدد این است که تأثیرات «شبکه‌های اجتماعی» بر «سبک زندگی» در میان جوانان ایرانی را بررسی نماید. موضوعی است که به شدت نه تنها مورد نیاز است، بلکه باید تمام دست‌اندرکاران مسائل فرهنگی و اجتماعی و پژوهشگران متعهد به آن توجه کافی و در خور داشته باشند.

نگارنده کتاب، در همان مقدمه به این مسأله مهم نیز اشاره کرده است که «تا کنون پژوهشی جدی در زمینه تأثیرات فرهنگی و اجتماعی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر سبک زندگی جوانان ایرانی انجام نشده است.» و به این مسأله تأکید می‌کند که «آنچه در محافل علمی در این زمینه صورت پذیرفته است، عمدتاً در ارتباط با موضوع دوست‌یابی بوده و یا مربوط به سایر کشورهای جهان است.» این مسأله خود بیانگر این است که متأسفانه هنوز مباحث شبکه‌های اجتماعی، نه در شکل ایجابی و نه سلبی در جامعه ایران، به‌خوبی مورد مطالعه و بررسی قرار نگرفته است. «بر همین اساس ضروری به نظر می‌رسد تا با انجام پژوهشی دقیق و علمی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر سبک زندگی جوانان ایرانی دنبال شود.»

آنچه که از نگارش مقدمه نگارنده به دست می‌آید این است که این تنها آغاز راه است. اگر در این کتاب با استفاده از روش نظرسنجی و مطالعه پیمایشی نظرات مردم در خصوص تأثیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی گردآوری شده و بر اساس شاخص‌های استخراج شده از سایر پژوهش‌ها و مطالعات انجام شده در سطح جهان به تحلیل نتایج نظرسنجی پرداخته گردیده و از این طریق رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ایرانی بررسی شده است، در کتاب‌های بعدی به تحلیل محتوا و گفت‌وگوهای گروه‌های پر جمعیت شبکه‌های اجتماعی اینترنتی پرداخته می‌شود و از این طریق مجدداً به رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ایرانی توجه ویژه‌ای مبذول خواهد شد.

این حرکت پژوهشی یک اقدام مهم و یک حرکت مبارکی است که تحقق آن از طرف جوانان تشنه علم و پژوهش که خود به نوعی درگیر این جهان مجازی هستند و از نزدیک دستی بر آتش دارند، یا حداقل با جوانان همچون خود، در ارتباط مداوم و عینی هستند، بیش از دیگران، مورد انتظار می‌باشد. البته این حرکت همیشه نیازمند این است که با هدایت و راهنمایی اساتید فن و پژوهشگران متبحر همراه باشد تا به بیراهه نرود یا در مسیرهای غیر مطلوب قرار نگیرد.

آنچه که از مطالعه اولیه این کتاب بر می‌آید، توفیق خوبی است که نگارنده و همکاران وی در زمینه تحقق یک اثر در خور توجه درباره موضوعی است که تا کنون کمتر به این صورت مطرح بوده است، می‌باشد و این مایه خوشحالی است.

اینجانب، که از نزدیک با فعالیت نگارنده محترم، آشنایی داشته و پایان‌نامه کارشناسی ارشد وی

را که در همین زمینه به نگارش در آمده و می توان آن را یکی از بهترین ها در این رابطه دانست، راهنمایی کرده ام، تدوین این کتاب را یک حرکت قابل تحسین در شناخت هر چه بیشتر و عمیق تر شبکه های اجتماعی و سبک زندگی جوانان ایرانی می دانم که امیدوارم خوانندگان محترم این کتاب نیز در این احساس با اینجانب همراه باشند.

توفیق هر چه بیشتر نگارنده و همکاران وی در تهیه و تدوین این کتاب را از خداوند متعال خواستارم.

دکتر حسن بشیر

عضو هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

www.ketab.ir

پیشگفتار

دنایای امروز، دنیایی بر پایه ارتباطات است و داشته‌ها و رفتارهای انسان‌ها در دورافتاده‌ترین نقاط این کره خاکی، الگو گرفته از سایر انسان‌هاست و بی‌شک با گذشت زمان، روز به روز، مصداق‌های دهکده جهانی یک دهنان بیش از گذشته، ویژگی‌هایش را به رخ می‌کشد. در این عصر، شیوه‌های ارتباط‌گیری افراد و تأثیرپذیری آنها به سرعت رو به کامل شدن می‌رود و روابط بین انسان‌ها را در دنیا به هم نزدیک و نزدیک‌تر می‌کند.

اگر تا پیش از این دامنه ارتباطات، تنها چهره به چهره بود و پس از آن نامه‌نگاری‌ها، عکس‌ها و فیلم‌ها یا در این گستره رو به رشد گذاشت. امروز این روابط برخط (آنلاین) شده است و اثرات آن در کمترین زمان ممکن مشهود خواهد بود. عضویت در شبکه‌های اجتماعی یکی از این شیوه‌های ارتباطات مدرن است.

شبکه‌های اجتماعی اینترنتی به زبانی ساده، صفحات اینترنتی است که افراد با عضویت در این شبکه‌ها می‌توانند دوست‌یابی کنند، به بحث و تبادل نظر بپردازند، تصاویر و فیلم‌هایی را که دوست دارند با دیگران به اشتراک بگذارند و این فرصت را می‌یابند تا درباره علاقه‌مندی‌ها و مطالب دیگران اظهار نظر کرده و خودشان نیز مطالبی را مطابق با سلیقه و نظر خود منتشر کنند و حتی در دنیای مجازی این شبکه‌ها تصویری خیالی از خود ارائه کنند.

آنچه در حال حاضر وجود شبکه‌های اجتماعی را پراهمیت و تأثیر آنها را پررنگ‌تر جلوه می‌دهد اقبال عمومی کاربران اینترنت از این شبکه‌هاست. به طوری که روزانه میلیون‌ها نفر در دنیا با عضویت در این شبکه‌ها، ساعت‌های متمادی از عمرشان را صرف گشت و گذار در این شبکه‌های اجتماعی می‌کنند.

شبکه‌هایی که فرهنگ‌ها، ادیان، سنت‌ها و سبک زندگی انسان‌های مختلف در اقصی دنیا را به دیگر نقاط، گرده افشانی می‌کنند و شیوه‌های زندگی را دستخوش تغییر قرار می‌دهند.

برخی از محققان، شبکه‌های اجتماعی را عامل تحولات و تغییرات اجتماعی می‌دانند که کاربران

با حضور خود در این شبکه‌ها صورتی جدید از تعاملات اجتماعی سنتی را به وجود می‌آورند و بر همین اساس یکی از سوالاتی که امروزه ذهن بسیاری از اندیشمندان حوزه مطالعات اجتماعی را به خود مشغول کرده است، ارتباط میان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیرات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی این پدیده عصر معاصر است. موضوع شبکه‌های اجتماعی خصوصاً در دو سال گذشته محور بسیاری از نشست‌های هم‌اندیشی در سطح کشور بوده و مراکز مختلف نظیر مرکز تحقیقات اینترنتیک مجمع تشخیص مصلحت نظام^۱ و مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی^۲ به صورت ویژه به تأثیرات شبکه‌های اجتماعی اینترنتی توجه کرده‌اند. در این میان برخی صاحب‌نظران بر این عقیده‌اند که «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی با ارضای همزمان نیازهای عقلی، منطقی و عاطفی جوانان و نوجوانان گروه‌های سنی مذکور را به سمت خود جذب کرده و موسسان جوامع مجازی از این فرصت برای انتقال مفاهیم فرهنگی، سیاسی و اجتماعی مدنظر خود در قالب نرم و پنهان‌نهایت استفاده را می‌برند» (نجفی سولاری، ۱۳۸۹: ۳۶).

اما جدا از مطالب بیان‌شده توسط صاحب‌نظران در نشست‌های گوناگون، تاکنون پژوهشی جدی در زمینه تأثیرات فرهنگی و اجتماعی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر سبک زندگی جوانان ایرانی انجام نشده است. آنچه در محافل علمی در این زمینه صورت پذیرفته است، عمدتاً در ارتباط با موضوع دوست‌یابی بوده و یا مربوط به سایر کشورهای جهان است. بر همین اساس ضروری به نظر می‌رسد تا با انجام پژوهشی دقیق و علمی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر سبک زندگی جوانان ایرانی دنبال شود. در این مجموعه تلاش داریم تا با استفاده از روش‌های مختلف علمی و پژوهشی تأثیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی را بر سبک زندگی جوانان کشورمان بررسی کنیم. در جلد اول این مجموعه با استفاده از روش نظرسنجی و مطالعه پیمایشی نظرات مردم در خصوص تأثیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی گردآوری شده و پس از آن بر اساس شاخص‌های استخراج‌شده از سایر پژوهش‌ها و مطالعات انجام‌شده در سطح جهان به تحلیل نتایج نظرسنجی پرداخته شده و از این طریق رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ایرانی بررسی شده است. در ادامه این مجموعه ان‌شاءالله در جلد‌های آتی به تحلیل محتوا و گفتمان گروه‌های پرجمعیت شبکه‌های اجتماعی اینترنتی می‌پردازیم و از این طریق مجدداً به رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان کشورمان توجه خواهیم کرد.

۱- نشست مرکز مطالعات اینترنتیک مجمع تشخیص مصلحت نظام درباره شبکه‌های اجتماعی، با عنوان شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌ها و تهدیدها، آذرماه ۱۳۸۸

۲- نشست مرکز توسعه فناوری اطلاعات و رسانه‌های دیجیتال وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با عنوان شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌ها و تهدیدهای پیش‌روی نظام، خردادماه ۱۳۸۹

مقدمه

افراد اغلب برای دستیابی به اطلاعات، منابع و موقعیت‌ها به روابط شخصی و نزدیکان خود متکی هستند. این روابط شبکه اجتماعی فرد را تشکیل می‌دهد و شبکه اجتماعی به نوبه خود سیستم اجتماعی را به وجود می‌آورد. دانشمندان از مفهوم شبکه اجتماعی برای اشاره به سیستم پیچیده روابط بین افراد در سیستم اجتماعی استفاده کرده‌اند. شبکه اجتماعی ترکیبی از کنشگران (افراد، سازمان‌ها، گروه‌ها و ...) و روابط بین آنهاست. به عبارت دیگر شبکه اجتماعی الگویی از روابط است که کنشگران را به هم متصل می‌کند (شارع‌پور، ۱۳۸۸: ۱۷۰). از این رو شبکه اجتماعی را می‌توان مجموع‌های از افراد یا سازمان‌ها یا مجموعه‌های دیگر اجتماعی دانست که از طریق روابط اجتماعی مانند دوستی، همکار بودن یا تبادل اطلاعات به یکدیگر مرتبط می‌شوند. بدیت ترتیب شبکه اجتماعی الگویی ارتباطی است که مردم را به هم متصل می‌کند و یا پیوندهایی است که افراد را با گروه‌هایی از مردم مرتبط می‌سازد (باستانی، ۱۳۸۱).

البته واژه شبکه اجتماعی، گاهی نیز برای نامیدن سایت‌های اینترنتی به کار می‌رود که افراد با عضویت در آنها امکان دستیابی به اطلاعات سایر اعضا و آشنایی با علایق آنها و به اشتراک گذاری تولیدات متنی، صوتی و تصویری و نیز تشکیل گروه‌هایی بر اساس علایق مشترک با برخی از دیگر اعضای سایت را پیدا می‌کنند. به نظر می‌رسد که امروزه شبکه‌های اجتماعی اینترنتی به طور روزافزونی کاربران بیشتری را به خود جلب می‌کند. این وضعیت در پی افزایش روزافزون کاربران اینترنت و گسترش کاربردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در زندگی روزمره به وجود آمده است. شبکه‌های اجتماعی اینترنتی نسل جدیدی از ابزارهای اینترنتی هستند که امکانات بیشتری را برای روابط متقابل، مذاکره، گفت‌وگو و به طور کلی ارتباط دوسویه فراهم آورده است. به گونه‌ای که مفهوم وب ۲ ناظر به شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و اینترنت محاوره‌ای است که امکان برقراری ارتباطات چندسویه میان کاربران شبکه جهانی اینترنت را فراهم کرده

است. در حالی که نسل قدیمی اینترنت تنها امکان استفاده افراد از منابع عظیم اطلاعاتی را از طریق شبکه جهانی اینترنت و ارسال و دریافت ای میل فراهم می‌کرد، وب ۲ اساساً بر مبنای محاوره دائمی میان کاربران اینترنت شکل گرفته است و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی به عنوان مهم‌ترین مصادیق آن به محلی برای حضور اقشار مختلف جامعه به خصوص جوانان و مکان تبادل آرا و افکار ایشان و تامین نیازهای متناسب با زندگی اجتماعی جوانان تبدیل شده‌اند. شبکه‌های اجتماعی اینترنتی علاوه بر اینکه مرجع تامین بسیاری از نیازهای فرهنگی و اجتماعی اعضای خود هستند این امکان را برای اعضا فراهم می‌کنند که همزمان با انجام سایر فعالیت‌های اجتماعی از طریق رایانه یا تلفن همراه فعالیت خود را در این جوامع مجازی نیز پیگیری کنند. بر اساس تعریف هلن صدیق‌بنای، «شبکه‌های اجتماعی واژه‌ای است که برای نامیدن گروهی از افراد که در میان خود دارای ارتباطات وسیع و مستمر هستند و یک حلقه منسجم ارتباطاتی را تشکیل می‌دهند، به کار می‌رود» (صدیق‌بنای، ۱۳۸۷). او معتقد است: «این واژه امروزه عمدتاً برای نامیدن سایت‌های اینترنتی به کار می‌رود که افراد با عضویت در آنها امکان دستیابی به اطلاعات سایر اعضا، آشنایی با علایق آنها، به اشتراک گذاری تولیدات متنی، صوتی و تصویری و نیز تشکیل گروه‌هایی بر اساس علایق مشترک با برخی از دیگر اعضای سایت را پیدا می‌کنند» (همان). اما عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی باعث ایجاد سبک جدیدی از زندگی نیز شده است. در روابط اجتماعی روزمره، معمولاً ما فقط با کسی رابطه برقرار می‌کنیم که در فعالیت‌های روزمره ما دخیل باشد. این روابط اجتماعی می‌تواند به صورت مکالمه رودررو، ارسال پیامک، مکالمه تلفنی و یا رفتن به مکانی همراه با آن شخص باشد. این گونه ارتباطات، فعالیت‌هایی هستند که معمولاً در زندگی روزمره به آنها مبادرت می‌ورزیم، اما امروزه، به نظر می‌رسد با رشد کاربران اینترنت، سبک جدیدی از زندگی به نام سبک زندگی مجازی در بین جوانان در حال شکل گرفتن باشد. این شیوه زندگی که درآمیخته با شبکه‌های اجتماعی مجازی است، می‌تواند سبک جدیدی از زندگی را شکل دهد که همه فعالیت‌های روزمره را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از سوی دیگر جذابیت شبکه‌های اجتماعی اینترنتی از یک سو و سهولت فعالیت در این دسته از جوامع از سوی دیگر سبب می‌شود تا رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تغییرات مربوط به سبک زندگی جوانان عضو به عنوان یک سوال جدی برای پژوهشگران عرصه فرهنگ و ارتباطات مطرح شود. مفهوم سبک زندگی که امروزه به یکی از مفاهیم بنیادین در تحلیل‌های اجتماعی تبدیل شده است (آزادارمکی، ۱۳۸۶؛ ربانی و شیر، ۱۳۸۸: ۲۱۰-۱۱)، یکی از حوزه‌های جدید و مهم مطالعاتی محسوب می‌شود که در سال‌های اخیر توجه عده قابل ملاحظه‌ای از محققان اجتماعی را به خود جلب کرده است (شکوری، ۱۳۸۵). بر اساس تعریف

لسلی و دیگران، «رفتارهایی که با قشربندی حیثیتی و اعتباری مرتبط است، سبک زندگی نامیده می‌شوند. سبک زندگی فقط آنچه یک فرد از آن موارد دارد، نیست. بلکه چگونگی نمایش آنها توسط فرد است. سبک زندگی هم الگوهای مصرف را شامل می‌شود و هم قدرتی را که از این ناحیه کسب می‌شود شامل می‌شود. سلیقه، آداب معاشرت و مد به عنوان علائم داشتن جا در نردبان اجتماعی و نمادهای مرتبط با سبک زندگی شناخته می‌شوند» (Leslie et, 1994:386). همچنین بر اساس تعریف چنی سبک زندگی رابطه مستقیمی با هویت افراد دارد. به نظر او «سبک زندگی زبان هویت اجتماعی در فرهنگ فرد است، روش نمایشی است که فقط خودش را مشخص می‌کند» (Cheney, 1994:191). و در نهایت آسابرگر در تعریف سبک زندگی بیشتر به موضوع مد توجه کرده و می‌گوید: «سبک زندگی فراگردی است که از سلیقه فرد در زمینه آرایش مو و لباس، تاسیرگر می‌تواند تفریح و ادبیات و موضوعات مربوط دیگر را شامل می‌شود. کلمه سبک، مد را تداعی می‌کند پس سبک زندگی در واقع مد یا حالت زندگی یک فرد است. سبک زندگی معمولاً طبقه اجتماعی - اجتماعی پیوند دارد و در تصویری که از فرد ساخته می‌شود، بازتاب می‌یابد» (آسابرگر، ۱۳۷۹: ۱۴۱).

بر اساس تعاریف ذکر شده مفهوم سبک زندگی ناظر به شیوه زندگی افراد بوده و در ارتباط با موضوع شبکه‌های اجتماعی اینترنتی از دو جهت حاضر اهمیت است:

تغییر جایگاه استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در سرانه مصرف اعضای شبکه‌های اجتماعی اینترنتی

۲- تغییر نمادهای فرهنگی ناظر به شیوه زندگی در نتیجه عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی که مواردی نظیر سبک پوشش، ادبیات افراد و شیوه برقراری ارتباط با دیگران را شامل می‌شود.

در همین زمینه جسیکا هیلبرمن معتقد است: «امروزه بسیاری از جوانان به فعالیت‌های اجتماعی شبکه‌ای اشتغال دارند و برای ساختن زندگی خود از روابط و مناسبات اینترنتی استفاده می‌کنند. فعالیت در شبکه‌های اجتماعی دربرگیرنده همه ابعاد زندگی است» (Hilberman, 2009).

نتایج نظر سنجی ژانویه سال ۲۰۰۴ شبکه بی‌بی‌سی نیز بیانگر این مطلب بود که شبکه‌های اجتماعی تأثیرات وسیعی را در سبک زندگی افراد داشته‌اند. این شبکه در آن سال یک موضوع را برای بحث در تارنمای خود انتشار داد. عنوان بحث این بود که تکنولوژی‌های جدید چگونه باعث تغییر سبک زندگی شما شده است؟ اکثر شرکت‌کنندگان در بحث داستان زندگی خود را با توجه به عصر دیجیتال عنوان کردند و به این موضوع پرداختند که اینترنت چگونه موجب تغییر زندگی آنها شده است؟ ۲۰۰ زن و ۲۰۰ مرد به طور تصادفی از میان کسانی که به این پرسش

۲۰ | مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان

پاسخ داده بودند، انتخاب شدند تا نظرات آنها تحلیل محتوا شود. یافته‌ها نشانگر این بود که اکثر افراد معتقد بودند اینترنت در مسیر زندگی آنها نقش مهمی دارد و آنها از لحاظ دوست‌یابی و مسائل استخدای و شغلی می‌توانند به آن تکیه کنند و همین امر باعث ایجاد تغییراتی در شیوه و سبک زندگی آنها شده است (BBC, 2004).

همچنین نتایج نظرسنجی مشهور به نظرسنجی ۲۰۰۰ که توسط انجمن ملی جغرافیا انجام شد و از سپتامبر تا نوامبر ۱۹۹۸ برای اعضای سایت اینترنتی این انجمن که خود نوعی شبکه اجتماعی را تشکیل می‌دادند، قابل دسترسی بود نشان داد افرادی که مدت طولانی‌تری در شبکه‌های اجتماعی عضویت داشته‌اند، به انواع بیشتری از فعالیت‌های اینترنتی پرداخته و رفته‌رفته میزان حضور ایشان در فضای وب بیشتر شده و فعالیت‌های آنها در اجتماع غیر مجازی کمتر می‌شود و در حقیقت شبکه‌های اجتماعی به موضوعی محوری در ساخت و بازسازی سبک زندگی و اجتماع کاربران تبدیل می‌شود (ولمن و کوان‌هاس، ۱۳۸۵).

ساخت و بازسازی سبک جدیدی از زندگی در میان اعضای شبکه‌های اجتماعی اینترنتی موضوعی است که ذکاایی نیز به آن توجه کرده است و معتقد است: «ارتباطات مجازی می‌توانند زمینه شکل‌گیری عادت‌واره‌های جدیدی را فراهم سازد که خود به کنش و انتخاب‌های متفاوتی منتهی می‌شود. ظهور عادت‌واره‌های جدید عادت‌واره‌های قبلی را به چالش می‌کشاند و در نتیجه در آنها جابه‌جایی‌هایی صورت می‌گیرد. بدین ترتیب اگر چه اساس فرآیند بازآفرینی باقی می‌ماند، با این حال شیوه‌های متنوعی، مبنای تعریف میدان و امکان عمل فرد را فراهم می‌سازد» (ذکاایی، ۱۳۸۶: ۲۸۱).

بنابراین همان گونه که گفته شد رشد کاربران اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، پیدایش سبک جدیدی از زندگی به نام سبک زندگی جوامع مجازی را در بین جوانان در پی داشته است. این شیوه زندگی که درآمیخته با شبکه‌های اجتماعی مجازی است، سبک جدیدی از زندگی است که همه فعالیت‌های روزمره را تحت تأثیر قرار می‌دهد. اما لازم است تا جزییات ارتباط میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و مقوله‌های مختلف سبک زندگی مورد بررسی قرار گیرد تا بتوانیم درک درستی از محدوده روابط میان شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی به دست آوریم.

در این کتاب تلاش کرده‌ایم رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان را از طریق مروری بر پژوهش‌های انجام‌شده و انجام نظرسنجی از طریق پیمایش اینترنتی بررسی کنیم تا بتوانیم پاسخ مناسبی برای دو سوال زیر بیابیم:

عضویت جوانان در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی چه تاثیری بر الگوی مصرف آنها مورد استفاده

از اینترنت و میزان وقتی که به شبکه‌های مذکور اختصاص می‌دهند در مقایسه با سایر فعالیت‌های اجتماعی دارد؟

میان عضویت جوانان در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و نوع سبک زندگی افراد با محوریت انتخاب‌های ایشان در زمینه نمادهای فرهنگی نظیر شیوه محاوره و سبک بیان، نحوه پوشش افراد و ... چه رابطه‌ای وجود دارد؟

در زمینه سوال دوم نیز دو موضوع قابل طرح است. موضوع اول آنکه چه رابطه‌ای میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی مجازی وجود دارد و دوم چه رابطه‌ای میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی افراد در جامعه بیرونی وجود دارد؟

به اعتقاد عاملی، «به دنبال توسعه فضای اجتماعی، ظرفیت جدیدی به جهان واقعی (جهان اول) اضافه شده است که از آن به جهان مجازی (جهان دوم) تعبیر می‌شود» (عاملی، ۱۳۸۳: ۵۳). این دیدگاه معتقد است که «مهم‌ترین تغییر در جهان معاصر که بنیان تغییرات آینده جهان را می‌سازد، رقابتی شدن جهان واقعی و مجازی است» (عاملی، ۱۳۸۳) و «در واقع تلاش جهان مجازی این است که همه چیز را در جریان الکترونیسته قرار دهد و مقوله‌های جهان واقعی را به شکل دیجیتال درآورد» (عاملی، ۱۳۸۷). چونک هرگز در این باره می‌گوید: «صفحات پروفایل افراد در شبکه‌های اجتماعی مجازی این شانس را به خالقان خود می‌دهد که آن جنبه‌هایی از هویت را که قبلاً پنهان بوده، افشا کنند. به این ترتیب کاربران شبکه‌های اجتماعی بیان می‌کنند که این «من واقعی»^۱ است که نمایش داده می‌شود» (Cheung, 2000: 44).

بنابراین در این کتاب ما با دو تصویر از رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی سر و کار داریم. اولین نگاه در صدد است تا رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی واقعی افراد را مورد مطالعه قرار دهد و دومین نگاه در صدد است تا رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی مجازی افراد را بررسی کند.

برای بررسی رابطه عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان شامل سبک زندگی مجازی و واقعی لازم است ابتدا مروری بر پژوهش‌هایی که تاکنون با این موضوع انجام شده است داشته باشیم و در نهایت با انجام یک پیمایش اینترنتی در میان اعضای یک شبکه اجتماعی اینترنتی بومی که با برخورداری از وسعت اعضا تا حدودی بتواند نمونه‌ای از جامعه مجازی ایرانی با همان تنوع فرهنگی باشد، و تجزیه و تحلیل داده‌های ناشی از پیمایش

۲۲ | مطالعات شبکه‌های اجتماعی و سبک زندگی جوانان

تلاش خواهیم کرد درک درستی از رابطه میان عضویت و حضور در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان ایرانی به دست آوریم.

www.ketab.ir